

Tomislav Krekić
(Sambotel, Mađarska)

PREPORODNI POKUŠAJI BAČKIH I GRADIŠĆANSKIH HRVATA
U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Abstract: The article briefly compares the independent language and culture creating attempts of the two Croatian ethnic communities being in similar situation, the Burgeland Croats and the Bunjevacs from Bačka (Bácska). The attempts reached one of their most intense stages in almost the same period: in the second half of the XIX. century.

Keywords: Burgeland Croats, Bunjevacs, language and culture

Možda nije bez pouke i zanimljiv je pokušaj usporediti težnje stvaranja posebnoga jezika i kulture dviju hrvatskih skupina – gradišćanskih Hrvata i Hrvata u Bačkoj – naroda koji su i danas u sličnom položaju, tim više što su u gotovo istom razdoblju – u drugoj polovici 19. stoljeća – proživjeli jedno od najintenzivnijih razdoblja u svojoj povijesti.

Obično radovi koji se bave ilirizmom i njegovim utjecajem ni ne spominju gradišćanske Hrvatice i Hrvatice u Podunavlju. Izuzetkom bi se mogao smatrati rad pod naslovom *Povijest hrvatskoga naroda g. 1860-1914*. (Šidak J.; Gross M.; Karaman I.; Šepić D.) obavljen u Zagrebu 1968.g. Ta knjiga posvećuje jedno kraće poglavlje počecima buđenja narodne svijesti bunjevačkih Hrvata (Šidak 1968:63-69). Međutim, Ante Sekulić u jednoj svojoj studiji pokušao je usporediti preporodna gibanja bačkih i gradišćanskih Hrvata. (Sekulić 1994:78-88).

U procesu preporoda gradišćanskih Hrvata i uopće u razvitku jezika, književnosti i kulture znatnu su ulogu imali svećenici, a kasnije u tom njihovom radu od velike su pomoći bili učitelji. Nije postojala takva neovisna i svjesna svjetovna inteligencija koja bi bila stala na čelo onih gibanja koja su željela neku vrstu preporoda. Istovremeno trebamo napomenuti da župnik Gašpar Glavanić i učitelj Jure Horváth od godine 1864. počinju izdavati kalendar na hrvatskom jeziku. Godišnjak je nosio naslov *Kerstyanszko-Katolicsanszki Kalendar*, no zbog čestih bolesti Horvátha nije se pojavljivao redovito svake godine.

Zakon o narodnostima iz godine 1898. nešto je poboljšao položaj narodnosti u Mađarskoj jer je osigurao korištenje materinskog jezika u crkvi, školi i mjesnoj upravi, (no, u političkom smislu priznavao je samo jedan narod – mađarski). Ova vrsta školske autonomije je poticajno utjecala na izdavanje knjiga na hrvatskom jeziku u sedamdesetim godinama tog stoljeća. Međutim, za pisanje knjiga je bilo potrebno utvrditi jedinstveni način pisanja, tj, donijeti jedinstven pravopis. Na inicijativu Mihovila Nakovića nastala je *Deklaracija o jedinstvenomu pravopisu i književnom jeziku Gradišćanskih Horvatov*. Naković

je s Gašparom Glavanićem, Ivanom Muškovićem i drugima uvidio da je potrebno uvesti novi, tzv. gajev pravopis. Stvaranje (regionalnog) književnog jezika zamislio je na osnovi čakavskog i ikavskog narječja (Krpan 1988:55).

Od šezdesetih godina 19. stoljeća i kod gradišćanskih Hrvata izdaje se sve više udžbenika i knjiga. I sam Glavanić sastavio je nekoliko udžbenika: *Početnica za katoličansku školsku mladost* (Beč 1859), *Perva štanka* (Beč 1860), *Prirodopis za hervatske škole jurske biskupije* (Budimpešta 1873). Prve dvije knjige doživjele su i više izdanja (Krpan 1988: 53). Prvo izdanje Nakićevog *Zemljopisza za hervatszke narodne škole* godine 1873. još je objelodanjeno starim pravopisom u Eisenstadtu (Željezno), no treće ispravljeno i prerađeno izdanje 1880. godine izlazi s novim pravopisom. Također je Naković autor knjiga pod naslovom *Podučavanje u jezikoslovju. Za učitelje i školare*, objavljene 1877. Izdano je i nekoliko takvih knjiga čiji su autori sporni: *Pocsetnica...* (1873), *Druga štanka...* (1880), *Prirodopisz...*(1873) (Krpan 1988: 56-57).

Vrijedna je spomena Nakovićeva pjesmarica koju je izdao pod naslovom *Jacskar, narodne jacske za hervatsku mladost. Pobrane i Hervatszkoj mladosti preporucsene od Mihovila Nakovicha skolnika* 1876. godine u (Ugarskom) Starom Gradu (Mosonmagyaróvár). Zanimljivost toga djela su tekstovi pjesama bez nota, pisani po starom pravopisu, osim nekoliko zadnjih pjesama od stranice 157. do 161. (Krpan 1988: 57-58).

Između 1848. i 1860. godine izdaje se svega sedam knjiga čiji su autori Hrvati iz Bačke, i to su u prvom redu knjige s vjerskom i prigodnom tematikom. U narednih petnaest godina, međutim, objelodanjeno je 25 knjiga, a među njima ima i više prosvjetnih izdanja, rječnika, pa čak i ilirska gramatika (Kujundžić 1969: 695-699). Godine 1870. Ambrozje Šarčević objavljuje prva dva rječnika: *Tolmač izvornih, književnih i zemljopisnih jugoslavenskih riči i (Magyar-Délszláv közigazgatási és törvénykezési Műszótár. Magyar-Délszláv rész.) Magjarsko-Jugoslavenski politički i pravosudni Riečnik. Magjarsko-Jugoslovenski dio*. U to vrijeme izlazi i prva čitanka u Pešti 1872. godine pod naslovom *Čitanka za katoličke pučke učione*, a pisac tog udžbenika je Ivan Mihalović. Ove knjige doživjele su još tri izdanja (1883., 1886., 1894.). Prvi kalendar je sastavljen 1868. godine u Subotici i nosi naslov *Bunjevački kalendar za pristupnu godinu 1868. koja ima 366 dana*. 1873. godine.

Franjo Bodolsky s dozvolom prevoditelja (Jovana Jovanovića Zmajaja) izdaje Petőfijev Vitez Ivan (mađarski: János vitéz) na bunjevačkom narječju. Naredne godine Ivan Mihajlović objelodanjuje svoju praktičnu ilirsku gramatiku na mađarskom jeziku (*Gyakorlati Illir nyelvtan, Baja 1874.*).

Mijo Mandić je sastavio i nekoliko školskih udžbenika: *Zemljopis povistnicu i ustavoslovlje* (Gara 1880), a iste je godine tiskao i priručnik *Prirodopis, prirodoslovlje, i slovnica za bunjevačku i šokačku dicu* (Gara, Subotica 1880.).

Što se društvenog života tiče, može se reći da je preporodni pokret Bunjevaca počeo društvenim djelovanjem Ivana Antunovića. 1869. u jednoj subotičkoj župi organizirao je susret najistaknutijih predstavnika bunjevačke

inteligencije (npr. Ivan Probojčević, Boza Šarčević itd.). Cilj sastanka bio je Antunovićevo izlaganje programa prosvjete i intelektualnog podizanja bunjevačkog naroda te postizanje dogovora o poslovima oko toga. Sastanak je završen bez rezultata; već pri prvim koracima došlo je do poteškoća.

O djelovanju Ivana Antunovića treba reći da je uvijek bio unutar okvira mađarskog zakona. Bogdanov ovako piše o tomu: „(...) Antunović (je) kao visoki crkveni dostojanstvenik (kanonik i titularni biskup) nastojao da svoju aktivnost razvija u okvirima zakonitosti, izbjegavajući svaki sukob s postojećim političkim uređenjem i ugarskom državom i naglašavajući često svoju 'vinnost mađarskog svetog Stipana apoštolskoj kruni'" (Bogdanov 1956:307).

Slično hrvatskom preporodnom pokretu i Bunjevci su željeli osnovati takve institucije i društva koja bi okupljala i udružila bunjevačke ljude (bunjevačku inteligenciju). Na poticaj Ambrozija Šarčevića i Ivana Antunovića jedan dio bunjevačke inteligencije odlučio je osnovati Bunjevačku pučku kasinu. Kálmán Tisza primio je Agu Mamužića, koji je ishodovao dozvole za osnivanje Kasine. Cijena dozvole bila je da se trebalo odreći atributa bunjevački. Svečano otvaranje Pučke kasine je bilo 15. prosinca 1878. Zatim su se otvarale čitaonice u raznim većim naseljima gdje su živjeli Bunjevci, te gospodarska društva.

U drugoj polovici 19. stoljeća Hrvati u Bačkoj su već izdali više novina, istina, dobar dio njih duže vrijeme nije izlazio: *Bunjevačke i šokačke novine*, *Bunjevačka i šokačka vila*, *Misečna kronika*, *Subotički glasnik*, *Bunjevac*, *Neven*, *Subotičke novine* (Sekulić 1994: 58-61). Prvi organ gradišćanskih Hrvata, *Hrvatske novine* izlaze tek od 1910. godine. Po Sekuliću razlozi toga su u razlikama brojčane veličine i gospodarske snage (Sekulić 1994: 82-83). Obadvije narodne skupine djelovale su na očuvanju svoje kulture, zaštiti svoga jezika, a u ovom su poslu mogli računati u prvom redu na svećenstvo i učitelje. U Bačkoj, zahvaljujući nastanku nešto šireg građanskog sloja, ovom se preporodnom pokretu priključila skupina ljudi s pravnim zvanjem i obrazovanjem.

Zajednička je crta (preporodnog) pokreta koja je nastala na obadva područja da se najvažnijim smatra očuvanje narodnog jezika, u Gradišću je to čakavski dijalekt i ikavski govor, a u Bačkoj štokavsko-ikavski govor s novom akcentuacijom. U interesu tih ciljeva sastavljaju se gramatike, čitanke i drugi priručnici. Borba za korištenje materinjskog jezika u crkvi i u školi bila je duga i tražila je od boraca veliku izdržljivost, a prema Sekuliću u Bačkoj je bila teža. Gajev pravopis i nova ortografija među gradišćanskim Hrvatima izazvala je protivljenje, dok su bački Bunjevci i Šokci bili skloniji prihvatiti je (Sekulić 1994: 84).

Mjesto koje su sudionici pokreta zauzeli u društvu odredilo je sadržaj njihovih djela pa su u većini to djela s vjerskom tematikom, s obrazovnim i odgojnim karakterom, misali. Pisci tih djela na jednoj strani su Mate Karal, Gašpar Glavanić, Mate Meršić Miloradić i drugi, a na drugoj strani Franjo Bodolsky, Franjo Lamić Vujković, Ivan Antunović i ostali. Ubrzo su se pojavili

već spomenuti i vrlo popularni prvi kalendari: na gradišćansko-hrvatskom 1864., a u Bačkoj 1868. godine.

U svome kratkom izlaganju želio sam ukazati na zbivanja koja su se odvijala u drugoj polovici 19 stoljeća u Gradišću i Bačkoj među Hrvatima, predstavljajući da postoje očite razlike ali i neke zajedničke crte. U jednoj dužoj raspravi to bi se pitanje moglo podrobnije istražiti i tako doći do točnijih, sigurnijih zaključaka.

Literatura

- Bogdanov, V. (1956) Bunjevci. Enciklopedija Jugoslavije. II. Zagreb, 305-309.
- Krpan, S. (1988) Gradišćanski portreti. Kršćanska sadašnjost. Zagreb.
- Kujundžić, Ivan (1968) Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata. Matica hrvatska. Zagreb.
- Sekulić, A. (1994) Hrvatska preporodna književnost u Ugarskom Podunavlju do 1918. Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu. Zagreb.
- Šidak J. – Gross M. – Karaman I. – Šepić D. (1968) Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914. Školska knjiga. Zagreb.